

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XXIV

Rédacteur

NIKOLA TASIĆ

Directeur de l'Institut des Etudes balkaniques

Secrétaire

ALEKSANDAR PALAVESTRA

Membres de la Rédaction

MILUTIN GARAŠANIN, RADOVAN SAMARDŽIĆ, MILKA IVIĆ,
ČEDOMIR POPOV, NIKOLAJ TOLSTOJ (Moscou), ANTHONY EMIL
TACHIAOS (Thessalonique), DIMITRIJE ĐORĐEVIĆ (Santa Barbara —
Californie), ALEKSANDAR FOL (Sofia), DRAGOSLAV ANTONIJEVIĆ,
VESELIN ĐURETIĆ, MIODRAG STOJANOVIĆ

B E L G R A D E

1993

ки трговци. Грчки језик говорио се у вишим друштвеним слојевима, тако да су Грци били носиоци грчког начина живота и посебно грчке културе.

У поглављу *Портрети*, трећем делу своје монографије, колега А. Пападрианос портретише знаменитије Грке у Србији и суседним земљама, посебно оне мало познате или готово анонимне у историјској науци.

Монографија се завршава посебним додатком у коме аутор објављује 24 надгробна натписа на

српском језику са гробаља у Београду, Земуну и Пожаревцу. Ови натписи, до сада необјављивани, пружају значајне генеаложке и хронолошке податке, непознате из других извора, о грчким и цинцарским породицама које су живе и деловале у овим нашим крајевима у XIX и XX веку, дајући значајан допринос економском и политичком, духовном и културном животу српског и других балканских народа.

Миодраг Стојановић

БРИТАНСКИ ПУТНИЦИ У НАШИМ КРАЈЕВИМА У XIX ВЕКУ

Избор, превод и поговор Бранко Момчиловић,

Матица српска, Нови Сад 1993, 187.

У првој половини деветнаестог века нису били бројни странци који су, путујући нашим крајевима, остављали корисне путописне белешке. Путописи оних који су то урадили нису, ни из далека представљени нашој читалачкој публици на одговарајући начин и у задовољавајућем броју. Зато је свака књига која приближава нашем читаоцу путописе странаца увек добродошла. Једна од таквих књига под насловом „Британски путници у нашим крајевима у XIX веку“ је збирка одломака из путописа британских путника који су, током периода од тридесетих до средине шездесетих година XIX века путовали по српским крајевима. Преводилац и приређивач ове књиге Бранко Момчиловић је изабрао делове из путописа десет британских путника, туриста и дипломата који су путовали кроз Срем, Бачку, Србију, део Старе Србије и Црну Гору.

Први путописац кога је Момчиловић изабрао је Александар Вилијам Кинглејк. Из књиге »Eothen« коју је Кинглејк објавио 1844. године о свом трошку јер није било заинтересованих издавача приређивач је издвојио један део и дао му наслов: „Од Земуна до Ниша.“ У том одломку

Кинглејк је описао свој прелазак из Земуна у Београд и путовање до Ниша. Веома је сликовит опис карантинских правила у Земуну, преласка Саве и доласка у Београд и првих сусрета са турском цивилизацијом. Младом и духовитом Кинглејку нису сметале тешкоће током путовања и смештаја па је, чак, прво коначење на путу ка Нишу оценио као „диван тренутак у вашем животу“ ускликнувши: „Тако је дивно бити ослобођен од устајале цивилизације Европе“. Из незнања или нечег другог Кинглејк није променио своје мишљење ни када је видео ћеле-кулу оценивши да је то „једина јавна зграда од неке важности на овом путу“... „али се сматра добрим примером оријенталне архитектуре“ који се састоји „од тридесет хиљада лобања које су бунтовни Срби приложили почетком (чини ми се) овог века“. „Стидим се да признам“, написао је Кинглејк, „да смо покрај овог тријумфа уметности и не знајући проšli у рано јутро, по мраку, и тако пропустили прилику да се дивимо „једностагној величини архитектуре замисли“ и „веома лепом дуборезу“.

„Дунавом кроз Војводину и Србију“ (стр. 21—30) је одломак

из књиге „A Steam Voyage down the Danube“ Мајкла Ц. Квина објављеној 1835. године. Квин је путовао паробродом и обишао Вуковар, Каменицу, Петроварадин, Нови Сад, Карловце, Земун, Београд и Ковин.

Џулија Пардоу је, такође, путовала паробродом низ Дунав. Из њене књиге „The City of the Sultan and domestic manners of the Turks“ (1837) састављач ове збирке је одвојио један део и насловио га: „Енглескиња у Земуну и Београду“. Тај део је кратак (стр. 31—39) али доноси веома живописне приказе шетње Земуну и посете Београду.

У књизи „A Residence in Greece and Turkey“ (1837) коју је илустровао сопственим цртежима Франсис Ерве је описао своје путовање кроз Бугарску, Србију и Мађарску. За превод на српски језик одабрана су два одломка и насловљена: „Цариградским друмом и бачком равницом“. У првом делу (стр. 40—51) описано је путовање од Ниша преко Алексинца, Ражња, Параћина, Јагодине, Багдана, Баточине, Раче, Хасанпашине паланке, Колара, Тесарџика и Београда до Земуна. Други део (стр. 51—60) говори о Ервеовом путовању од Земуна преко Карловаца и Новог Сада до Тополе. Приметна је Ервеова способност да приметити интересантне појединости и да духовито забележи догађаје током, не баш удобног, путовања.

Сер Остен Хенри Лејард је био дипломатски службеник који се затекао у Београду у време доласка уставобранитеља и Александра Карађорђевића на власт. С обзиром да је понашање британског конзула Фонбланка оценио погрешним, Лејард је морао хитно отпутовати за Цариград. Мада је путовао само шест дана што је описано у одломку „Од Београда до Цариграда за шест дана“ (стр. 61—70) издвојеном из књиге „Autobiography and Letters“ (1903), Лејард је дао низ интересантних и значајних појединости о приликама у Србији и о сусретима са Томом Вучићем, Аврамом Петронијевићем и Лазом Зубаном.

„Лутање по Црној Гори“ (A Ramble in Montenegro) је био наслов јединог кратког путописа који је Чарлс Џејмс Лемб објавио, 1845. године у познатом британском часопису Blackwood's Edinburgh Magazine. Овај чланак је донет у преводу под насловом „Посета Његошу“ (стр. 71—96). Лемб је пошао у Црну Гору у време када су Црногорци опседали тврђаву Лесендро (1843) па је, да би нашао Његоша морао да, од Котора, прође Његуше, Цетиње, Добро Село и Ријеку. У овом изврсном путопису запажа се да је Лемб био припремљен за ону врсту путовања каква га је чекала у Црној Гори. Померно је бележио све што му се чинило интересантним. Није га ништа изненадило па ни лобање побијених Турака и Арбанаса истакнуте на Табли на Цетињу („Гледао сам ове трофеје с неким противречним осећањима“). Читаоцу се, ипак, може учинити необичним да један енглески путник пожели да понесе за успомену, једну такву лобању или зуб. Овај путопис је обогаћен веома dobrim ауторовим цртежима.

Ендрју Арчибалд Пејтон, познат српској публици по својој књизи „Serbia, the Youngest Member of the European Family“ (1845), представљен је одломком „Путовање у Шабац“ (стр. 97—116) који је узет из његове књиге „Researches on the Danube and the Adriatic“ (1861). Путујући по унутрашњости Србије неуморно је бележио „све што је видео и чуо“. У Шабац је дошао из Београда преко Палежа и Скеле. С обзиром да је био вршилац дужности генералног конзула Велике Британије у Србији лепо је примљен и од српских представника локалних власти.

Два су одломка која је приређивач ове збирке путописа о нашим крајевима изабрао из дела „Letters from the Danube“ (1847) енглеског романисијера и драмског писца Џона Пелгрејва Симпсона. Први, „У посети Вучићу и Петронијевићу“ (стр. 117—126), је посвећен сусретима са Томом Вучићем и Аврамом Петронијевићем у Београду и, свакако, представља је-

дан од најинтересантнијих приказа личности ове двојице српских политичара. Други, „Сремска берба“ (стр. 126—138), је полетни опис веселих дана бербе грожда у Срему. И ови одломци су документовани неколиким цртежима.

И из путописа Едмунда Спенсера „Travels in European Turkey in 1850, 1851“ Б. Момчиловић је издвојио два дела и дао им наслов „Путовање капетана Спенсера кроз Србију 1850. године“. (стр. 139—165). У првом делу је опис путовања капетана Спенсера од Хасан-пашине паланке преко Јагодине, Ђуприје и Параћина до Алексинца где је била главна станица за британске курире. Други део је посвећен Нишу. То није само опис вароши и атмосфере која је у њему владала већ и коментар турских и српских па и руских, менталитета, обичаја и навика које је Спенсер поредио са стањем на Западу.

Последњи одломак у овој књизи изабраних путописа је део „Грчаница и Приштина“ (166—180) издвојен из чувеног дела Аделине П. Ирби и Џорџине М. Мекензи „Travels in the Slavonic

Provinces of Turkey-in-Europe“ (1866). Строгом али објективном оку ове две путнице и добротворке није ништа промицало. У овом одломку доминира изненађење пред чињеницом да је турска власт толико потлачила и унизила српски народ на том простору да су Срби навикли да падају нижице пред сваком ко би могао бити представник некакве власти или силе и да су принуђени да крију књиге које им стижу из Кнежевине Србије.

На крају ове корисне књиге је поговор приређивача који упозорава да путописе чији су фрагменти објављени у овој књизи „не треба преувеличавати, али ни потцењивати“ зато што су такве белешке „посебно за старији период, веома вредне јер је у њима руком очевита записано оно што је пропуштено или занемарено у нашој мемоарској литератури, уз то виђено очима странца, често веома објективно“. Посебну вредност књиге представљају савремени цртежи којима су илустровани поједини путописи.

Љубодраг П. Ристић

ВАСОЈЕВИЋИ У УСТАНЦИМА 1860—1878.

Др Миомир Дашић, *Васојевићи у устанцима 1860—1878. године*, НЈП „Побједа“, Подгорица 1992, 707 стр.

Миомир Дашић, члан Црногорске академије наука и умјетности и редовни професор историје јужнословенских народа новог вијека на Филозофском факултету у Никшићу, објавио је до сада преко 200 разних студија, расправа, чланака, прилога, осврта и других текстова из научне тематике којом се бави. Међу њима ваља свакако споменути књиге: „Ослободилачки покрет у Доњим Васојевићима 1861. и 1862. године“; „Васојевићи од помена до 1860. године“ и најновију: „Васојевићи у устанцима 1860—1878. године“.

Управо, ова последња књига предмет је наше пажње. Као што

јој и наслов каже, књига се бави историјом једног од највећих и познатијих српских племена у периоду који је временски ограничен (1860—1878) али јако сложен, специфичан, динамичан и згуснут бројним видљивим и мање видљивим догађајима. Ради се заправо о периоду без чијег се свестранијег изучавања не може разумјети потоња историја Васојевића, а у доброј мјери и историја Црне Горе и Србије. Дивовска борба овога племена да кроз буне и устанке збаци вишевијековну турску окупацију и извојује елементарну слободу, превазилазила је географске границе његовог прости-